

عملکرد سیاسی حضرت زهرا علیها السلام در عصر نبوی

رضیه بانو رضوی^۱

چکیده

نوشتار حاضر، مفهوم رفتار و سیاست و سپس عملکرد سیاسی حضرت زهرا علیها السلام در دفاع از رسالت و حریم ولایت از مکه تا هجرت به مدینه و تا دوران رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که از فرازهای مهم تاریخ اسلام است را با روش کتابخانه‌ای بررسی می‌کند. همچنین شیوه برخورد های حضرت زهرا علیها السلام در جنگ‌ها، در مباحله، غدیر، شیوه‌های سیاسی اتخاذ شده برای رسیدن به هدف با محور حمایت از رسالت، دین، ولایت و امامت تبیین می‌شود. اگرچه دوران حیات ریحانه محمدی پس از ارتحال پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بسیار کوتاه بود، اما خط مشی سیاسی آن حضرت در طول حیات نشان می‌دهد که موضع‌گیری ایشان معقول‌ترین و پسندیده‌ترین روش ممکن بود و هرگونه حرکت و موضع‌گیری دیگری غیر از آن ممکن بود ضربات جبران‌ناپذیری بر پیکر اسلام وارد کند. در نوشتار حاضر به خطوط برجسته حرکت و موضع‌گیری سیاسی صدیقه کبری علیها السلام در قالب شاخصه‌های آموزنده اشاره می‌شود.

واژگان کلیدی: حضرت فاطمه علیها السلام، عملکرد سیاسی، عصر نبوی، قبل از

هجرت، بعد از هجرت.

۱. مقدمه

حضرت فاطمه علیها السلام یکی از محورهای اساسی درک اسلام و به‌ویژه تشیع است. سختی‌های جانکاه دوران اقامت در مکه و همراهی و همدلی با رسول وحی، مهاجرت به مدینه برای بنیان‌گذاری

۱. دانش‌پژوه مقطع کارشناسی ارشد تاریخ اهل بیت علیهم السلام از کشور هندوستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.

جامعه توحیدی و زندگی مشترک با جانشین راستین واپسین پیامبر ﷺ، زهرای اطهر را تجسم عینی بانویی ساخت که مکتب اسلام باید پرورش می داد. در مورد نقش سیاسی حضرت زهرا ﷺ در کتاب ها و مقاله های مختلف از جمله: رفتار سیاسی حضرت زهرا ﷺ نوشته دکتر رفیعی و مواضع سیاسی حضرت زهرا ﷺ در دفاع از ولایت نوشته عبدالهادی رضوی به طور کلی اطلاعاتی وجود دارد که به صورت عام نوشته شده و بیشتر رفتار سیاسی حضرت در دوران بعد از رحلت پیامبر ﷺ را شامل می شود. اهمیت علمی مقاله حاضر این است که به سیره سیاسی حضرت زهرا ﷺ در دوران حیات پیامبر ﷺ که بخش مهم زندگی آن حضرت بود، می پردازد.

۲. مفهوم شناسی

۲-۱. رفتار

هر فعالیت و عملی که موجود زنده انجام می دهد و متضمن کارهای بدنی آشکار و پنهان اعمال فیزیولوژیک، عاطفی و فعالیت عقلی باشد را رفتار گویند. این اصطلاح برای هر عمل خاص یا مجموعه اعمال به کار می رود. به نظر رابرت ازرا پارک (رابرت ازرا پارک، ۱۸۴۶-۱۹۴۴) حقیقت آن است که هر علمی همواره در جست و جوی شرح و تبیین حرکت ها، تغییرها و واکنش هاست. رفتارها بخشی از جهان پیرامون است. در علوم اجتماعی آن نوع رفتار انسانی مورد توجه است که دربرگیرنده جنبه های درونی و بیرونی آن چیزی است که انسان ها انجام می دهند یا نمی دهند. (شعاری نژاد، بی تا) اگرچه هر حرکت یا پاسخ انسانی ممکن است رفتار تلقی شود، اما بسیاری ترجیح می دهند که واژه رفتار را محدود به حرکت ها یا پاسخ هایی کنند که مستلزم اموری درباره محیط یا موقعیت باشد. تغییرات در چگونگی کاربرد این واژه ناشی از ناهماهنگی در فرض های شناخت شناسی، طرح های مفهومی یا اندیشه ها و تصویری است درباره اینکه چه چیزی مهم یا بی اهمیت تلقی می شود (دهخدا، ۱۳۶۴، ص ۵۴).

۲-۲. سیاست

سیاست [علوم سیاسی و روابط بین الملل] هم ارز politics، شناخت، اتخاذ تصمیم تخصصی و پیاده سازی بهترین راه و روش برای منافع فردی یا گروهی در برابر چالش های احتمالی یا

پیشروست. به طور معمول، حکومت‌ها عامل سیاست‌ورزی و موضوع عمل گروه‌ها، افراد و بخش‌های مختلف جمعیت هستند. (بشیریه، ۱۳۸۲، ص ۲۹) سیاست، فعالیتی اجتماعی است که با تضمین نظم در نبردهایی که از گوناگونی و ناهمگرایی عقیده‌ها و منافع ناشی می‌شود، می‌خواهد به یاری زور، امنیت بیرونی و تفاهم درونی واحد سیاسی ویژه‌ای را تأمین کند (احمدی، ۱۳۸۴، ص ۲۱۳). امروزه سیاست موضوع علمی مستقل و یکی از حقایق غیرقابل اجتناب زندگی بشر است (حاتمی، ۱۳۸۹). سیاست در معنای عام، هرگونه راهبرد برای اداره یا بهتر کردن امور شخصی و اجتماعی است. سیاست در اصطلاح، اموری است که مربوط به دولت و مدیریت و تعیین شکل و مقاصد و چگونگی فعالیت دولت باشد. کوشش برای نگهداری یا به دست آوردن قدرت یا کاربست قدرت دولت به سمت هدف‌ها و درخواست‌های گوناگون را سیاست گویند. سیاست به معنای باستانی کلمه، دخالت در امر عمومی و به معنای جدید، شهر مدرن صنعتی است که کنشگرانش به سیستم سازمان‌دهنده آن مشروعیت می‌دهند. با توجه به این دو مفهوم، منظور از رفتار سیاسی حضرت زهرا علیها السلام، عملکرد آن حضرت در عرصه سیاسی یعنی، جنگ‌ها، فتح و در امور دیگر است (مچین، ۲۰۱۶).

۳. سیره سیاسی حضرت زهرا علیها السلام

حضرت زهرا علیها السلام هم در تربیت فرزندان و خانه‌داری نمونه کاملی است و هم هنگام نیاز در صحنه سیاسی و اجتماعی حضور دارد. حمایت ایشان از پیامبر صلی الله علیه و آله و ولایت امام علی علیه السلام گواه روشنی در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی حضرت زهرا علیها السلام است. در اوایل بعثت، حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله و دفاع و حمایت از آن حضرت از مهمترین رسالت‌های جامعه نوپای اسلام و وظیفه خطیر کسانی بود که با وجود مشکلات و تنگناهای موجود به حقانیت پیامبر صلی الله علیه و آله و آیین او ایمان آورده بودند. تعداد انگشت‌شماری نیز با استفاده از موقعیت اجتماعی، سیاسی و توانایی‌های دیگر خود، بیشتر به این امر می‌پرداختند که از جمله آنها حضرت زهرا علیها السلام بود. بعد از رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز با پیش آمدن حوادث ناگوار، این رسالت ابعاد دیگری به خود گرفت که حمایت و دفاع از امامت و

جانشینی به حق پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از این نمونه بود. در سیره سیاسی حضرت، رابطه عمیق و تنگاتنگ دین و سیاست وجود داشت. حضرت این مسئله را به همه مسلمانان اعلام کرد که دین تنها مربوط به سرنوشت آخرت مردم نیست، بلکه دین آن گونه که برای آخرت مردم قوانین و آموزه‌هایی داشت، نسبت به دنیای مردم نیز برنامه‌هایی دارد. دین علاوه بر نقش تربیتی و هدایتی، زمینه را برای حکومت دینی فراهم می‌کند. پیامبر صلی الله علیه و آله حکومت و سیاست را عین دین دانسته و برای به وجود آوردن آن ارتباط تلاش کرد. ایشان معتقد بود آنچه انسان‌های پراکنده را می‌تواند به هم پیوند زند و باهم همراه کند، ولایت است. در اسلام و آموزه‌های دینی، دین و دنیا و سیاست و دیانت به هم آمیخته و از یکدیگر تفکیک‌ناپذیر هستند به گونه‌ای که دنیا را مزرعه آخرت دانسته‌اند. حضرت دیانت را منحصر به مسائل فردی و عبادی می‌دانست و هیچ کاری به حکومت و اداره امور سیاسی مردم نداشت. از دیدگاه حضرت زهرا علیها السلام دین زمانی می‌تواند در زندگی مردم نمود پیدا کند و مردم زمانی می‌توانند به آن پایبند باشند که در سایه حاکم و زمامدار الهی زندگی کنند. اگر حاکم و زمامدار جامعه، انسان عادل و شایسته نباشد نه تنها به دین و شریعت و برنامه‌های آن عمل نمی‌شود بلکه دین بازپچه دست آنها قرار می‌گیرد.

۳-۱. قبل از هجرت

۳-۱-۱. دفاع و حمایت از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

رسول خدا از وقتی به رسالت مبعوث شد تا زمانی که به مدینه هجرت کرد در مکه مورد اذیت و آزارهای فراوانی قرار گرفت. بزرگان قریش و حتی عموهای پیامبر صلی الله علیه و آله علاوه بر تشویق و تحریک مردم و حتی کودکان به اذیت و آزار پیامبر، خود نیز به طور مستقیم از هیچ تلاشی در این کار دریغ نداشتند. گاهی خاک بر سر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌ریختند و زمانی سنگ بارانش می‌کردند و یا در کنار کعبه و هنگام نماز، شکمبه حیوانات بر سر و پشت حضرت می‌ریختند. در این دوران، مردانی مانند حمزه از پیامبر صلی الله علیه و آله دفاع می‌کرد، اما تاریخ، نام بانویی که در آن زمان بین ۵ تا ۸ سال بیشتر نداشت را نیز در کنار مدافعان پیامبر صلی الله علیه و آله ثبت و ضبط کرده است. (بیهقی، ۱۳۶۱، ۴۱/۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳) او علاوه بر اینکه در منزل و به ویژه بعد از رحلت مادرش، پرستاری پدر را نیز برعهده داشت بیرون از منزل نیز

همیشه مراقب پدر بود. ابوبکر بیهقی می‌نویسد: «از فاطمه زهرا علیها السلام روایت شده است که مشرکان قریش در حجر اسماعیل گردآمده بودند و می‌گفتند: چون محمد صلی الله علیه و آله عبور کند هریک از ما به او ضربه‌ای خواهیم زد و چون فاطمه این را شنید پیش مادر رفت و سپس این مطلب را به اطلاع پیامبر صلی الله علیه و آله رساند» (بیهقی، ۱۳۶۱، ۴۳/۲) و بدین ترتیب از پیامبر صلی الله علیه و آله دفاع می‌کرد. عبدالله بن مسعود می‌گوید: «با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در کنار کعبه بودیم و حضرت در سایه خانه خدا مشغول نماز بود. گروهی از قریش و از جمله ابوجهل در گوشه‌ای از مکه چند شتر نحر کرده بودند. شکنجه آنها را آوردند و بر پشت پیامبر صلی الله علیه و آله گذاشتند. فاطمه زهرا علیها السلام آمد و آنها را از پشت پدرش برداشت» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۷/۱۸، بیهقی، ۱۳۶۱، ۴۴/۲).

پس از وفات حضرت خدیجه علیها السلام سال‌های حضور پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه مملو از آزارها، اهانت‌ها و تلاش‌های مستمر دشمنان برای محو اسلام و مسلمین بود. گاه دشمنان، خاک یا خاکستر بر سر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌پاشیدند. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله به خانه می‌آمد فاطمه علیها السلام خاک و خاکستر را از سر و صورت پدر پاک می‌کرد و درحالی که اشک در چشمانش حلقه زده بود پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود: «دخترم! غمگین مباش و اشک مریز که خداوند حافظ و نگهبان پدر توست» (ابن هشام، بی‌تا، ۴۱۶/۱). در روایت آمده است: «دشمنان در حجر اسماعیل اجتماع داشتند و به بت‌ها سوگند خوردند که هرکجا محمد صلی الله علیه و آله را پیدا کنند او را به قتل برسانند. حضرت فاطمه علیها السلام این خبر را شنید و به اطلاع پدر رساند» (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹، ۷۱/۱). در صحیح بخاری آمده است: «ابوجهل مشتی از اراذل مکه را تحریک کرد که هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله در مسجد الحرام به سجده رفته بود، شکمبه گوسفندی را بیاورند و بر سر حضرت بیفکنند. هنگامی که این عمل انجام شد ابوجهل و اطرافیانش صدا به خنده بلند کردند و پیامبر صلی الله علیه و آله را به باد مسخره گرفتند. بعضی از یاران، منظره را دیدند، اما دشمن بی‌رحم چنان آماده بود که توانایی دفاع نداشتند. این خبر به گوش دختر کوچکش فاطمه علیها السلام رسید. به سرعت به مسجد الحرام آمد و با شجاعت مخصوص خودش ابوجهل و یارانش را با شمشیر زبان مجازات کرد و به آنها نفرین فرمود» (بخاری، ۱۴۱۰، ۱۱۰/۵).

۲-۳. ماندن در مکه

پیامبر اکرم ﷺ به فرمان خدا تصمیم گرفت شبانه مکه را ترک کند. این شب به لیلۃ المبیت شهرت یافت. رسول خدا ﷺ به امام علی علیه السلام دستور داد تا به فرمان خداوند در بستر او بخوابد و خود مہیای عزیمت شد. حضرت فاطمه علیها السلام نیز در این اوضاع بحرانی در خانه ماند و هر لحظه در انتظار هجوم خائنانه دشمن به سر برد. باوجودی که او هشت سال و نه ماه داشت، ولی چنین موقعیت حساس و پرخطری را درک کرد و از خشونت و سنگدلی کوردلان آگاه بود. حضرت زهرا علیها السلام آن شب را با توکل و اعتماد به خداوند سپری کرد. نزدیک سپیده دم، مشرکان به نیت قتل رسول خدا ﷺ با شمشیرهای آخته به محل سکونت وی و خانه حضرت هجوم آوردند و به سوی محل استراحت پیامبر ﷺ رفتند، اما ناگهان با امام علی علیه السلام روبه رو شدند و تمام نقشه هایشان نقش بر آب شد. (نجفی، بی تا، ۲۲۳/۱) بدین ترتیب حضرت با تحمل این اوضاع و شرایط سخت از رسالت رسول خدا ﷺ حمایت می کرد و هیچ گاه اعتراض نکرد.

۳-۲. بعد از هجرت

۳-۲-۱ حضور در نبردهای صدر اسلام

در طول ۱۰ سال حکومت پیامبر ﷺ در مدینه نبردهای نظامی (غزوات و سرایا) زیادی به وقوع پیوست. امام علی علیه السلام در تمام غزوات، به جز غزوه تبوک که به فرمان پیامبر ﷺ برای اداره و حراست از مدینه در شهر ماند و بسیاری از سرایا شرکت کرد. گاه برخی از این مأموریت های رزمی بیایی به دلیل فاصله زیاد جبهه ها از مدینه حدود دو یا سه ماه طول می کشید مانند غزوه دومه الجندل که ۵۰ روز و مأموریت امام علی علیه السلام به یمن که سه ماه طول کشید. امام علی علیه السلام بخش زیادی از زندگی ۹ ساله مشترکش با حضرت فاطمه علیها السلام را در میدان های جهاد و یا مأموریت های تبلیغی گذراند و دور از خانه و کاشانه خود بود. در غیاب آن حضرت، فاطمه علیها السلام به تنهایی وظیفه سنگین اداره خانه و تربیت فرزندان را به عهده داشت و در این راستا نیز به نحو شایسته ای عمل کرد. حضرت فاطمه علیها السلام با تمام توان برای یاری سپاه اسلام تلاش می کرد، در کارهای خدماتی و امدادی شرکت می کرد، به یاری خانواده های رزمندگان و شهدا می شتافت و با

خانواده شهدا همدردی می کرد. او در نبردها برای مجروحان مرهم تهیه می کرد و گاه همراه زنان امدادگر به جبهه می رفت تا در پشت خطوط مقدم عملیات با تشویق زنان امدادگر و آشنا کردن آنها به وظایف خطریشان به مداوای جراحت رسول اکرم ﷺ و امیرالمؤمنین علیؑ بپردازد.

حضرت زهراؑ در جنگ احد کنار پیامبر ﷺ بود. ایشان پس از انتشار خبر کشته شدن پیامبر ﷺ با تنی چند از زنان شتابان به سوی جبهه حرکت کرد و فاصله میان مدینه و احد را پیاده پیمود. هنگامی که پدر را با دندان شکسته و پیشانی مجروح یافت صورت پدر را شست و شو داد و زخم پیشانی اش را درمان کرد. (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۰۲/۳۸) حضرت فاطمهؑ هر هفته دوبار (دوشنبه و پنجشنبه) بر مزار شهیدان احد می رفت و اشاره می کرد که اینجا رسول خدا ﷺ با مشرکان نبرد می کرد. این عملکرد حضرت زهراؑ نشان می دهد با اینکه حضرت نمی توانست در جنگ شرکت کند، ولی حامی رسول خدا و همراهان ایشان بود. این نوعی رفتار سیاسی است که حضرت زهراؑ بدین شکل آن را تأیید می کرد.

اول، جنگ احزاب

مدینه در محاصره بود و هرکس به اندازه توان خود، جنگ را پشتیبانی می کرد. حضرت زهراؑ نیز نان می پخت و قسمتی از نیازمندی های مجاهدان را تأمین می کرد. در یکی از روزها که برای فرزندان خود نانی تازه آماده کرده بود، نتوانست بدون پدر از آن استفاده کند. از این رو، به خط مقدم جبهه نزد پدر شتافت و گفت: «پدر جان! قرص نانی پخته ام، دلم آرام نگرفت که بدون شما میل کنم. آن را برای شما آورده ام.» پیامبر ﷺ نگاه مهربانش را به دخترش دوخت و آن گاه با صدایی آرام و خسته گفت: «این، اولین غذایی است که پس از سه روز، پدرت بر دهان می گذارد» (ابن سعد، ۱۴۱۸، ۵۲/۲).

دوم، فاطمه در فتح مکه

ام هانی خواهر حضرت علیؑ می گوید: «در روز فتح مکه دوتن از خویشان مشرک شوهرم را پناه دادم و درحالی که آنها در خانه ام به سر می بردند ناگهان برادرم علیؑ آمد و بر آنها شمشیر کشید

که من اجازه ندادم و خود را به خیمه گاه رسول الله ﷺ در بطحا رساندم، ولی آن حضرت را نیافتم، اما مشاهده کردم که فاطمه زهرا ﷺ در اقامتگاه پدر است. ماجرا را نقل کردم. دیدم فاطمه ﷺ از همسر خود قاطع تر است و با شگفتی گفت: تو هم باید مشرکان را پناه دهی؟ در این لحظات حضرت محمد ﷺ آمد و از ایشان برای آن دو نفر امان طلبیدم که پیامبر ﷺ پذیرفت، سپس به فاطمه ﷺ فرمود: آبی را برای او فراهم کند تا هند همسر ابوسفیان و دیگر زنان مشرک برای پذیرش اسلام و بیعت با پیامبر از آن استفاده کنند. (واقعی، ۱۴۰۹، ص ۶۳۰) وقتی هند و دیگر زنان مشرکین برای اعلام پذیرش اسلام و بیعت به حضور پیامبر ﷺ رسیدند حضرت فاطمه ﷺ، همسر پیامبر ﷺ و گروهی از زنان عبدالمطلب حضور داشتند (واقعی، ۱۴۰۹، ص ۶۵۰). حضور فاطمه ﷺ و برخی دیگر از زنانی که با پیامبر محرم بودند برای حفاظت از جان رسول خدا ﷺ بود چون زنان منافق و خطرناکی مانند هند جگرخوار به ظاهر برای اعلام پذیرش اسلام نزد پیامبر ﷺ می آمدند. بنابراین، حضرت زهرا ﷺ به هر شکل آماده دفاع از رسالت بود.

سوم) حضرت زهرا ﷺ در ماجرای مباحله

وقت مباحله فرارسید. پیامبر ﷺ و هیئت نمایندگی نجران توافق کرده بودند که مراسم مباحله در محلی خارج از شهر مدینه و در دامنه صحرا انجام شود. پیامبر ﷺ از میان مسلمانان و بستگان خود، فقط چهار نفر را برگزید که در این حادثه تاریخی شرکت کنند. این چهار تن، جز علی بن ابی طالب ﷺ و فاطمه ﷺ دختر پیامبر و حسن و حسین ﷺ کس دیگری نبود، زیرا در میان تمام مسلمانان، نفوسی پاک تر از این چهارتن وجود نداشت. پیامبر ﷺ فاصله منزل و نقطه ای را که قرار بود در آنجا مراسم مباحله انجام شود با وضع خاصی طی کرد. او در حالی که امام حسین ﷺ را در آغوش (مجلسی، ۱۴۰۳، ۳۳۸/۲۱) داشت به همراه حضرت فاطمه ﷺ، امام علی ﷺ و امام حسن ﷺ برای مباحله آماده بود. طرف مقابل مباحله ناگهان قیافه نورانی پیامبر ﷺ با چهارتن دیگر از شاخه شجره را دید. پرسید: اینها کیستند؟ گفت: آنکه پیش روی اوست پسر عمه اوست و آن زن فاطمه ﷺ دختر اوست و عزیزترین خلق نزد اوست» (قمی، ۱۳۸۷، ۱۳۲/۸). آمدن حضرت

زهرای علیها السلام در میدان مباحله درواقع حضور در میدان سیاست است که نشان می‌دهد حضرت زهرای علیها السلام در قالب یک زن در صحنه‌های سیاسی صدر اسلام آماده بود.

چهارم) فاطمه در واقعه غدیر

در جریان حجه الوداع، امام علی علیه السلام در یمن بود و حضرت فاطمه علیها السلام همراه پیامبر صلی الله علیه و آله برای ادای مناسک حج به مکه مشرف شده بود. امام علی علیه السلام از یمن به مکه آمد تا حج را به جای آورد. در آنجا به پیامبر صلی الله علیه و آله و حضرت فاطمه علیها السلام پیوست. بنابراین، حضرت فاطمه علیها السلام در جریان غدیر خم حضور داشت. در تاریخ است که حضرت علی علیه السلام بعد از طواف، نماز و سعی درحالی که هنوز تقصیر نکرده بود پیامبر صلی الله علیه و آله را ملاقات کرد که او هم تقصیر نکرده بود، سپس بر حضرت فاطمه علیها السلام وارد شد. ایشان قربانی آماده نکرده بود و احلال کرده بود و لباسی رنگی و خوش بو پوشیده بود. حضرت علی علیه السلام از این جریان سؤال کرد فاطمه علیها السلام فرمود: «پیامبر صلی الله علیه و آله به ما چنین دستور داده است» (کلینی، ۱۳۹۴، ۵۶۶/۴؛ واقدی، ۱۴۰۹، ۱۰۸۷/۳؛ یوسفی غروی، ۱۳۸۳). این ماجرا نشان می‌دهد که حضرت در حجه الوداع همراه رسول اکرم صلی الله علیه و آله بود. حضرت زهرای علیها السلام حرکت و هدایت انسان‌ها را بدون ولایت، سکون و هلاکت می‌دانست و زمامداری زیان‌آلود نااهلان را باعث دور ماندن توده‌ها از صراط مستقیم هدایت در سالیان سال می‌دید. وی بیعت و حمایت از مقام امامت و امام راستین را سرلوحه مسئولیت‌های خود می‌دانست. حضرت زهرای علیها السلام با تحمل سختی‌های راه و گرمای سرسخت در صحنه غدیر حضور داشت. ایشان حتی بعد از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله تا پای جان از ولایت حمایت و ماجرای غدیر را گوشزد می‌کرد.

۴. نتیجه‌گیری

حضرت زهرای علیها السلام مصداق بارز تطهیر الهی است. وی به دور از هرگونه تمایل فردی و با حضور در جنگ‌های پیامبر صلی الله علیه و آله و رسیدگی به مجروحان جنگ و خانواده شهدا در فتح مکه، بیعت، هجرت، غدیر و مباحله به حراست از دین، حمایت از رسول خدا و دفاع از رسالت ایشان پرداخت، سپس به دفاع از ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام پرداخت و در همه اقوال، اعمال، رفتار و تقریرات خود، جانب

دین را لحاظ کرد و خیرخواه امت بود. حضرت زهرا علیها السلام می‌خواست نشان دهد که زن‌ها فقط در خانه محدود نیستند، بلکه در سیاست هم می‌توانند حضور و نقش فعالی داشته باشند. بنابراین، سیره سیاسی حضرت زهرا علیها السلام الگوی کامل زنان مسلمان بوده و می‌تواند راهگشای فعالیت سیاسی زنان در عرصه‌های مختلف جهان اسلام باشد.

فهرست منابع

۱. ابن سعد، محمد بن منیع (۱۴۱۸)، طبقات الکبری، بیروت: دار الکتب العلمیه.
۲. ابن هشام، محمد بن عبدالملک (بی‌تا)، السیره النبویه، بیروت: دار المعرفه.
۳. بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۰)، صحیح بخاری، مصر: وزارة الاوقاف، المجلس الاعلى الشئون الاسلاميه الجنه احياء کتب السنه.
۴. بشیریه، حسین (۱۳۸۲)، آموزش دانش سیاسی، تهران: نشر نگاه معاصر.
۵. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسن (۱۳۶۱)، دلائل النبوه، مترجم: مهدوی دامغانی، محمود: تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۶. حاتمی، محمدرضا (۱۳۸۹)، مبانی علم سیاست، تهران: پیام نور.
۷. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (بی‌تا)، فرهنگ علوم رفتاری، تهران: سپهر.
۸. فروند، زولین (۱۳۸۴)، سیاست چیست، مترجم: احمدی، عبدالوهاب، تهران: نشر آگه.
۹. قمی، حاج شیخ عباس (۱۳۸۷)، منتهی الامل، قم: دلیل ما.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۹۴)، فروع کافی، قم: انتشارات قدس.
۱۱. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، بحار الانوار، بیروت: دار احياء التراث العربی.
۱۲. محمد بن علی، ابن شهر آشوب مازندرانی (۱۳۷۹)، المناقب، قم: نشر علامه.
۱۳. میرشکاری، جواد (بی‌تا)، فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان، تهران: انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
۱۴. نجفی، محمدباقر (بی‌تا)، مدینه‌شناسی، قم: نشر مشعر.
۱۵. واقدی، محمد بن عمر (۱۴۰۹)، المغازی، بیروت: الناشر اعلمی.
۱۶. یوسفی غروی، محمدهادی (۱۳۸۳)، موسوعه التاریخ الاسلامی، قم: مجمع الفکر الاسلامی.

